

ביאליק בראי הבקורת

מיצוי מירב המשמעות של יצירת ביאליק הוא אתגר לחוקרים ולסופרים מימי ביאליק ועד הנה. אין ספק שהספרות על ביאליק גדולה כמה מונים מכלל היצירות של ביאליק, וכשבא גרשון שקד להכליל באנתולוגיה שלו חלק מן הבקורת היה עליו לעמול קשה כדי לבחור במיטב המסות שאין ערכן לשעתן בלבד.

בראשית הקובץ באים מאמרים, אשר שקד קורא להם מבואות, שנכתבו בידי מומחים מוסמכים. דב סדן מסביר "את שורשי הוויי תו האישית של הסופר, מקומו בתולדות הספרות ויחסו לבני דורו"; פ. לחובר עוסק במסכת הסמלים, כמצע לכלל יצירתו של ביאליק; בנציון בנשלום מתאר את המשקל לים של ביאליק. שלושת המאמרים שכבדי משקל הם, פותחים שער לקורא ומקילים עליו את העיון בניתוחיהם המפורטים של משתתפי הקובץ.

והניתוחים עצמם מרובים ומפורטים. על חלק משיירי של ביאליק כותבים דוד יוסף בורנשטיין (אל הציפור); דב סדן (על לבבכם ששמם); מנחם פרי ויוסף אפרתי (לא זכיתי באור מן ההפקר); א. ל. שטראוס (על השחיטה, והכניסיני תחת כנפך); יוסף האפרתי (הקיץ גווע); לאה גולדברג (בין נהר פרת ונהר חדקל); עדי צמח (צנח לו זלזל); ברוך קורצווייל (הציץ ומת), ואליי עזר שביד (אמי זכרונה לברכה). על השיר רזת כותבים: דן מירון (המתמיד); פ. לחובר (מתי מדבר); ברוך קורצווייל (הי בריכה); יונתן רטוש ויעקב פיכמן (מגילת האש). על הסיפורים כותבים: גרשון שקד (החצוצרה נתביישה) ועדי צמח (הסעודה שנפסקה, אריה בעל גוף, סעודת שלמה, יום הששי הקצר, החצוצרה נתביישה, סוחר ואיש הסיפון). על "שירתנו הצעירה" כותב שמיר אל ורסס, ועל "גילוי וכיסוי בלשון" נתן רוטנשטרייך. במדור "דברי אגדה" כלולים

הקובעים את דעת-הציבור. סיפור כשלונה של הגדולה הוא אפוא העלילה המרכזית של הרומן.

מה מבקש הצייר? — "לחוש את החיים ולהביע אותם בממשותם, לאהוב אותם בשל עצמם. לראות בהם את היופי היחיד האמיתי שהוא נצחי ומשתנה. לא להיגרר אחרי הרעיון האילוילי, שאתה מאציל את החיים על ידי כך שאתה מסרס אותם, להבין שהדברים הפעורים כביכול אינם אלא בליטות אופי, להעניק חיות, ליצור אנשים, הדרך היחידה להיות אלוהים!" הצייר מבקש, אפוא, להיות כאלוהים וליצור את הבריות מתוך המציאות ההיולית, בדרך של תחושת-החיים. התמסרותו של האמן ליצירה אינה יודעת גבול. הוא מדביק בה את חברי-תלמידיו, והם מתלכדים לחטיבה "שתצא לכבוש את הארץ": קלוד, הצייר הגדול, יהיה המנהיג המוכר, יכריזו על הנצחון ויחלק את עלי-הדפנה. ואם פאריזו של הסאלונים האמנותיים אינה נכנעת, כי אז — "צחקי, צחקי, פאריס השוטה הגדולה, עד שתפלי לרגלינו!..."

עד סוף ימיו ביקש קלוד לעשות את היצירה המושלמת ביותר ודחה כל פשרה. הוא נשאר נאמן לעצמו עד רגעו האחרון. כל כוחו היה בתנופה נהדרת אחת, שהיתה אקט חד-פעמי בשעה של חסד אלוהי; לאחר-מכן באה הריקנות והנפילה המיועדת והקבועה. עתים פירפר בין הרגשת אושר רגעית לבין שעות רבות של ייאוש תהומי, כולו אכול ספקות בכשרונו. בשעות של קדרות היה משמיד את יצירותיו וחושב שעליו לעסוק רק בציורים קטנים, לפי שאינו מוכשר כלל ליצירות גדולות וחשובות.

כתיבתו של זולא פאריזאית מובהקת, נושמת הווי של רחובות, רציפים, בתי-קפה, ובתים ישנים-נושנים. העיר משנה את צורתה בכ-פוף למראות הטבע, ועינו של הסופר תופסת את גופיה הפושטים צורה ולובשים צורה. בתוך פאריזו זו עולים ושוקעים חיי אדם על נפתוליהם, אך המאבק הגדול ביותר הוא מאבקו של אדם עם עצמו, ובספר שלפנינו — ריב היוצר עם יצירתו.

* ביאליק, יצירתו לסוגיה בראי הבקורת (אנתולוגיה); ערך: גרשון שקד; מוסד ביאליק, ירושלים, 1974; 454 עמ'.

הפתעה צלילית, עירבב המשורר חרוזים מורכבים בפשוטים יותר ונתן לקורא תחושה של פשטות עממית וטבעית.

ספר־האגדה של ביאליק ורבניצקי זכה ל־מאמר־הערכה מורחב של א. א. הלוי. בדומה לכך מפאר מרדכי בן יחזקאל את "ויהי היום" לא רק בשבעה פרקי בקורת כי אם בעשרים עמודים של אותיות פטיט על "מקורות, הערות והארות לספר 'ויהי היום'". כל המבקש ליהנות מ"ספר האגדה הנצא שלמה אסור לו להניח לשני המאמרים הללו שעל־ידם הוא נכנס להיכל האגדה ומגלה את מיטב סגולותיה המסורתיות וה־לשוניות כאחת.

ענין מיוחד ימצא הקורא בקטעים המובאים כאן מפירושו של יונתן רטוש ל"מגילת־האש", פירוש המגרה בחדשנות, בעמקותו ובחריפות־חדירתו כמו גם בגישתו המקורית, המשוחררת ממסכמות, אל שרשי עמידתו של צעיר יהודי־מסורתי מול עולם ה"גויים".
פ. י.

הקרבת והברית

זיהוי היצירה הספרותית עם סך כל הטקס־טים הספרותיים שיצאו מתחת ידו של משורר, הנחה זו מובלעת ומוסכמת מראש בספרה של א. צורית. שירה היא המלים המצטרפות לכלל הטקסט השירי, ובקורת השירה, מכאן, אינה רואה לנגדה את האדם־המשורר אלא את מה שיצא מתחום האנושי־האישי־הספוני טאני, את מה שכבר נצרף, נצטנן—את המור־צר הסופי של מלאכת האמנות השירית.

רישום־ענק של "סקיצה אלטרמנית"—התוו־יית הקווים הראשיים במיתוס האישי־הקור־לקטיבי שהוא יצירת המשורר—מן הטקסט האלטרמני, ובצמוד אליו, הם נושאי חלקו הראשון של הספר, הקרוי "הקרבת והברית". לאחריו, בפרקים הבאים, מופיעות רשימות בהיקף רחב פחות שענינן יצירות בודדות

* אידה צורית: הקרבן והברית / עיונים בשירת נתן אלתרמן; הוצאת דביר, 1974; 146 עמ'.

מאמרו של מרדכי בן־יחזקאל על "ויהי היום" ושל דן מירון על "אגדת שלושה ואר־בעה" במדור "בעל ספר האגדה, האיגרות והעורך" משתתפים א. א. הלוי (הקומפוזיציה של האגדה), שלמה צמח (האדם עם אחרים), ויוסף קלזנר (ביאליק העורך). המאמרים נכתבו בזמנים שונים ומתוך גי־שות אישיות של הכותבים, אבל עיקרם קיים־ועומד עתה כאז, והסברתם מועילה ומאירה צדדים רבים ביצירתו של ביאליק. ברוב המסות והניתוחים יש התייחסות לאח־דוּת היצירה כולה, על אף הדיון המפורט בשיר, בסיפור או בדברי־הגות. מבקרים מעמיקים עד ליסודות ההבעה הכללית של המשורר, והדברים מאירים את אישיותו ופעילותו המגוונת של ביאליק.

מבחינת תיאור אישיותו של המשורר יש ענין רב במאמרו של שלמה צמח, "האדם עם אחרים". עבודתו הפיוטית של המשורר היתה בבחינת "מבע של תיות רבה, מהנה ושופעת אושר". את תשוקת היצירה, את היסודות ואת הכוחות המניעים והמחיים שבה, ראה ביאליק בעשייה גופה. ביאליק העיד על עצמו, שמעולם לא כתב בגלל צורך הכתיבה וכל יצירתו באה כאשר נחה עליו הרוח—ועם זאת עמל לעשות את חובתו באמונה. באחת האיגרות כתב: "שנמלא חובתנו וחובתנו קודמת לכל—להגיע אל המקום שנוכל להגיע". וצמח מוסיף "לא ביכולת העיקר, אלא בהליכה זו עד קצה היכולת", והליכה זו מחייבת לשפר ולשכלל ולתקן. ביאליק, כידוע, עם כל גדולתו ב־שירה, היה איש־מעשה, שדאג לספר העברי ולספרות העברית כעורך וכמוציא־לאור. בכל התעסקותו המעשית הכניס ביאליק את תאוות עשייתו ואת יצר־הפעלים שלו.

לאה גולדברג מוכיחה במאמרה, על השיר "בין נהר פרת ונהר חדקל", כי אין השיר פשוט ככל שהוא נראה. רושם הפשטות נובע מתוך המוזיקאליות שלו, ואין יודע אם באה קלות זו למשורר בדרך האינטואיציה או בדרך של עמל ועבודה קשה. גם החריזה של השיר נראית מגובשת, שלמה ורבגונית מאין כמוה. על־ידי חריזה זו, המיוסדת על